

АРАБО-МУСУЛЬМАНСЬКИЙ СВІТ В ІСПАНСЬКИХ МАС-МЕДІА: ПОЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Стаття фокусує увагу на домінантних репрезентаціях арабів та мусульман у західних медіа взагалі та в іспанських медіа зокрема з метою висвітлити специфічні характеристики їхнього іміджу. Розглянуті деякі дискурси легітимізації певних ісламофобських думок та практик. Автор узагальнює результати багатьох досліджень, де аналізуються як домінантні репрезентації, які знаходять своє відображення у основних медіадискурсах в Іспанії, що зміцнює усталені політичні стереотипи щодо арабів та мусульман.

Ключові слова: іслам, мусульмани, араби, медіа дискурс, іспанські медіа, етноцентричний дискурс.

Хайтам Н.Р. Арабо-мусульманский мир в испанских масс-медиа: политическая интерпретация

Статья фокусирует внимание на доминантных репрезентациях арабов и мусульман в западных медиа в общем и в испанских медиа в частности с целью освещения специфических характеристик их имиджа. Рассмотрены некоторые дискурсы легитимизации определенных исламофобских мыслей и практик. Автор обобщает результаты многочисленных исследований, где анализируются как доминантные репрезентации, которые находят свое отражение в основных медиадискурсах в Испании, укрепляет устоявшиеся политические стереотипы об арабах и мусульман.

Ключевые слова: ислам, мусульмане, арабы, медиа дискурс, испанские медиа, этноцентричный дискурс.

Haitham Niamah Rahim. Arab-muslim world in the spanish media: political interpretation

The article focus on the dominant representations of Arabs and Muslims in the western media in general and in Spanish media in particular; in order to highlight the specific characteristics of their images. The some discourses of the legitimising certain Islamophobic thoughts and practices are considered. The author gathers the results of many researches which prove how dominant representations transmitted in the hegemonic media discourse in Spain reinforce today many political stereotypes about Muslims and Arabs

Key words: Islam, Muslims, Arabs, media discourse, Spanish media, Ethnocentric discourse.

Гучний терористичний акт 11 вересня 2001 р. відомий не тільки тим, що країни-члени НАТО вперше у своїй історії застосували статтю 5 Договору Північноатлантичного альянсу (напад на одну з країн Альянсу розглядається як напад на усіх її членів). Він відкрив новий етап боротьби з міжнародним тероризмом, який спричинив серйозні геополітичні наслідки (вторгнення сил коаліції держав в Афганістан, а у 2003 р. – в Ірак, введення економічних санкцій проти Ірану тощо). Почалося стрімке і системне реформування спеціальних служб провідних країн світу, створення принципово нових антитерористичних структур.

Однак невдовзі пролунали вибухи у Лондоні, Мадриді, які надали нового імпульсу питанню боротьби з тероризмом, який у свідомості пересічних громадян європейських та північноамериканських держав щільно асоціюється з арабомусульманським світом. При цьому очевидно, що міжнародний тероризм значною мірою підживлюється зневажливим, негативно-принизливим ставленням до мусульманських держав з боку окремих західних країн, насамперед, США. Саме вони надають всебічну допомогу Ізраїлю у боротьбі з арабськими країнами. Американські війська довгий час перебували на священній для мусульман землі Саудівської Аравії, підтримують війни одних мусульманських країн проти інших¹. Саме на цих «злочинах» американців постійно наголошував у своїх виступах У. Бен Ладен.

Слід відмітити зростаючу взаємозалежність двох глобальних процесів: поширення культурно-економічної експансії провідних держав світу та зростання інтенсивності й масштабів боротьби з нею країн, що сповідують незахідну систему цінностей. На нашу думку, сьогодні економічна глобалізація за своїм впливом та рівнем супротиву з боку країн «третього світу» поступається реакції на вестернізацію культури. Приведення основних (у системі координат кожної культури) цінностей до загального знаменника викликає раціональний та емоційно-психологічний протест².

Мас-медіа при цьому виступають складною системою побудови соціального консенсусу у суспільстві через створення домінантних іміджів так званих «інших чоловіків» та «інших жінок». Це фундаментальний чинник, що пояснює соціальний і когнітивний процес, який дозволяє представникам західної культури несвідомо засвоювати або абсорбувати певні елементи русистського, класового або женонависницького світогляду³. Ці колективні іміджі не є постійними у географічному контексті, вони також змінюються з часом внаслідок специфічних історичних й соціальних подій, розвитку освіти, інституціональної політики, а також трансформації індустрії культури та суспільного дискурсу, включаючи мас-медіа.

Очевидно, що конфліктність відносин між західним та мусульманським світами має глибокі історичні корені. Немає сумнівів, що хрестові походи (1095–1270 рр.), поразка Візантії, вигнання мусульман з Іспанії, вторгнення Наполеона в Єгипет, розквіт і занепад Османської імперії – це тільки деякі найважливіші віхи взаємодії двох світів.

Після європейської колонізації, створення держави Ізраїль (1948 р.), нафтової кризи 1973 р., іранської революції 1979 р., ірано-іракської війни (1980–1988 рр.) настав час відродження соціальних і політичних рухів, що мають відношення до ісламу і, природно, антагоністичну реакцію на Заході.

Ми обрали в якості предмета цієї статті іспанські мас-медіа через декілька обставин. По-перше, присутність мусульман на території Іспанії протягом восьмисот років наклало незгладимий відбиток на соціокультурний розвиток країни, яке сьогодні триває через географічну близькість з Північною Африкою та інтенсивні міграційні процеси останніх років. Внаслідок цього сформувалися особливі відносини з мусульманським світом. По-друге, саме в Іспанії 11 березня 2004 р. відбувся один з самих кривавих терористичних актів сучасності. Внаслідок скоординованого вибуху десяти бомб в центрі Мадрида загинуло 191 особа та отримали пошкодження понад 1800 осіб. У жовтні 2007 р. 18 ісламських фундаменталістів, а також їх трьох іспанських посібників було засуджено⁴. Все це позначається на увазі іспанських мас-медіа до арабомусульманського світу.

Вчені різних країн достатньо ретельно вивчали дискурс медіа щодо подій на Близькому Сході та ставлення до арабів та мусульман. У Франції найбільш відомі з них є С. Рабах, В. Гейссер та Т. Делтомбе (2005 р.). Однак більшість досліджень виконано англійською мовою. Зокрема, це праці Е. Сейда (1997 р.), М. Сіддікі (1997 р.) К.Каріма (2000 р.), Е.Пул (2002 р.) та інших вчених. Проте останнім часом значний внесок у розкритті особливостей сприйняття та репрезентації мусульман та арабів, а також подій, що відбуваються на Близькому Сході вносять іспанці. Піонерами досліджень цієї тематики виступали Е. Корралес (2002 р.), Л.Наварро (2007, 2008 р.), П. Лопес (2010 р.), Г. Муноз (1994 та 2000 р.), Т. Дійк (2008 р.). За останні п'ять років з питань особливостей репрезентації арабо-мусульманського світу в Іспанії захищено три докторських дисертації.

У описі представників інших етнічних груп дуже часто застосовується етноцентричний дискурс, коли на центральне місце виводяться так звані «свої», «своя соціальна група» або «нація». Такий підхід проводить чітке розмежування між «ми» і «вони», що знаходило відображення у гаслах XVIII ст. «або ви з нами або загинете» та ХХІ ст. «хто не з нами, той проти нас»⁵.

Дещо зверхнє ставлення до представників інших націй (етнічних груп) довгий час домінувало і в Європі. Як слушно зауважує видатний англійський історик Н.Девіс, поняття *Kulturgefälle*, або «культурний градієнт» містилося імпліцитно в ідеології німецького націоналізму, як реакція на культурну перевагу Заходу, а також домаганням на землі Сходу. Воно простежується і в деяких аспектах відносин між Францією та Бельгією і Німеччиною, а також німців до слов'ян, у ставленні Польщі до Росії і України, а, відповідно, росіян до народів Середньої Азії. За слабкості людської природи люди схильні уявляти, що самі вони мешкають на культурному високогір'ї, а їх сусіди – на берегах Стіксу⁶.

Але ця нетерпимість різко зростає по відношенню до представників інших цивілізацій, якщо користуватися термінами видатного американського вченого С.Хантінгтона. У відповідність з масштабними дослідженнями *Pew Global Attitudes Project* у вересні 2008 р. етноцентричне ставлення до мусульман особливо яскраво проявилось в Іспанії, де 52% населення підтвердили їхній негативний образ та Німеччини (близько 50%). Дещо нижчий, але досить високий відсоток спостерігається в Польщі (46%), Франції (38%), Великобританії (25%) і США (23%). Негативна тенденція у відносинах до мусульман особливо проявилася в останні роки⁷.

У відповідності з даними *Real Instituto Elcano*, 80% іспанці відчувають тривогу щодо ісламського фундаменталізму, близько 37% негативно ставляться до ісламу. Близько 61% не підтримують носіння дівчатками верхнього одягу в школі і більше 96% звинувачують мусульман у сексизмі.

І це при тому, що в Іспанії налічується більше 1 мільйона людей, які ідентифікують себе як мусульмани. Особливо вражаючим виглядає дискримінація марокканських студентів. Серед опитаних студентів 39,1% виступали за вигнання марокканців з Іспанії, а 23,7% не хотіли б їх бачити, як і інших арабів, у своїх навчальних групах⁸.

Безумовно, негативне ставлення до мусульман в Іспанії може бути пояснено історичними подіями. Дихотомія Ми / Вони (Християни / Мусульмани) відома ще з часів окупації Гренади і падіння останнього емірату Аль-Андалуз (1492 р.) а також вигнання мавританців у 1609 р. До цього необхідно додати загрозу, що виходила від Османської імперії, яка підтримувала тісні відносини з Марокко, під час

так званою «романтичною війною» 1859–1860 рр., а також війну 1921–1926 рр. та наступні численні конфлікти, в тому числі пов'язані з громадянською війною 1936 р.⁹

У 1994 р. Communica Press вперше опублікувала доповідь «Арабський світ і його імідж в медіа»), зроблений А.Драгоевічем і Й. Бодасом. Його основним висновком був такий: коли арабський світ згадується в медіа, превалюють стереотипи, напівправа і відверта брехня.

Думки експертів, через 15 років, у 2009 р. майже збіглися. Це відображено в доповіді «Мусульмани в Іспанії. Гід посилань (2009 р.), в якій досліджувалися особливості презентації мусульман в медіа. Члени мусульманського спільнот як правило подаються у викривленому світлі як монолітне співтовариство, еквівалентне тероризму і релігійного фанатизму. Ті, хто сповідує іслам асоціюються з ВОНИ, тобто фанатиками і фундаменталістами. Крім того мусульманська спільність асоціюється з іміджем іммігрантів, некваліфікованих робітників, людей без документів, що приплили на маленьких човнах. До цього слід додати незмінюваний традиціоналізм, ірраціональність, агресивність, монолітність, нездатність до трансформації.

Цю тему достатньо глибоко вивчав Т. Ван Дійк (університет Барселони). Він дійшов до певних цікавих висновків стосовно спільних характеристик у презентації арабо-мусульманського світу в медіа. Особливо автор підкреслює негативний і песимістичний імідж, який практично не має відмінностей від ідеологічної спрямованості або заангажованості мас-медіа.

Основні тенденції в узагальненнях виглядають таким чином:

- терористичні акти у них асоціюються не з конкретними особами, а з колективом, соціальною групою загалом;
- часте отождолення арабів з мусульманами, мусульман з ісламістами, ісламістів з терористами, що призводить до посилення негативного іміджу в суспільній думці;
- основна стратегія подачі матеріалу провідними мас-медіа полягає у підкресленні поганих або негативних складових, пов'язаних з «Вони» та ігнорування позитивних моментів;
- фокусування уваги на найбільш радикальній та екстремістській частини «Вони»;
- відсутність достовірних знань і підходів щодо релігійного, політичного та культурного різноманіття мусульманського світу, редукція політичних подій, які відбуваються в країнах Близького Сходу;
- відсутність знань і небажання бачити в історії та традиціях демократичних, гуманістичних сучасних елементів ісламу та його історичного впливу на західну цивілізацію;
- прагнення традиційні релігійні теми в ісламі переводити в розряд «ісламістських» і розглядати як загрозу західним цінностям;
- масштаби релігійної різноманітності, іноді дуже обмежені, постійно роздмухуються, відтак надзвичайно неадекватно загострюються стереотипні ситуації, такі як використання хіджабу в Європі, часто без справжнього знання мотивацій жінок (іноді політичних);
- використання старих тем, де іслам і араби подаються як гвалтівники, агресори, примітивні особи тощо;
- відсутність згадок у медіа про антиарабський і антимусульманський расизм;

– дискримінація мусульманських джерел і репортерів, яка, насамперед, полягає в їх ігноруванні¹⁰.

Разом з тим останнім часом зростає кількість політичних дебатів, семінарів і конференцій з питань репрезентації іміджу мусульман в мас-медіа. У якості прикладу можна навести конференцію 2008 р. у Валенсії «Іслам в медіа». Виступаючи на ній, Л.Банон (Lola Basun) наполягала на абсолютній залежності іміджу та медійної практики. Зокрема, вчена справедливо запитувала чому говорять ісламський терорист, а не терорист Аль-Каїди. Адже ми говоримо терорист ЕТА, а не баскський тероризм. Інша тема, до якої вона привернула увагу – це уявлення про арабсько-мусульманський світ як про щось гомогенне, адже в тому ж Іраку є курди, шиїти, суніти.

Про стереотипи говорить і професор Р.Міраллес (Rafael Miralles). Він зауважує, що преса, переважно, піднімає питання, які стосуються бідних робітників-мігрантів, фанатичних фундаменталістів, багатих емірів Затоки або терористів. А Г.Мунос (Gema Martn Mucoz) підкреслює тенденцію медіа дегуманізувати бачення ісламу, де практично не присутня індивідуальність, а тільки маси в момент потрясінь і трагічних подій. Вона також торкнулася дуже важливого моменту, що стосується відмінностей між хорошим і поганим мусульманином. Перший визнає перевагу західних цінностей і слідує їм у манері поведінки, одязі. Поганий же – це ісламіст, терорист і т.д.

Раніше відомий дослідник М.Мунос зфокусував увагу на двох фундаментальних аспектах в інформації про іслам, арабський світ та їх відношення до Заходу в іспанських мас-медіа. Перший аспект пов'язаний з підкресленням культурних відмінностей, які перебільшуються і набувають статусу конфлікту, як це описано у С. Хантінгтона в «Зіткнення цивілізацій». Він назвав це «культуралістським» баченням. З іншого боку переважає інтерпретація фактів, яка базується на ісламському детермінізмі. Це змушує людей вірити, що переважна більшість негативних подій відбуваються тільки з тієї причини, що з ними стоять мусульмани. Однак культурологічні пояснення превалюють над соціополітичними підходами¹¹.

Ми бачимо, що багато висновків іспанських експертів збігаються з головними міжнародними дослідженнями. Отже, можна говорити про певну гомогенність журналістської практики в багатьох західних країнах. Необхідно також підкреслити визначальний вплив головних новинних міжнародних агентств на контент іспанської друку. Таким чином ми змушені повернутися до конфігурації порядку денного взагалі західних мас-медіа, які піднімають певне коло питань на рівень міжнародної заданості.

Разом з цим у підходах до подачі матеріалу, зокрема у друкованих засобах масової інформації, існують певні розбіжності. Так, до найбільш популярних й впливових іспанських газет відносяться это El Pans, El Mundo, ABC, La Vanguardia, El Periódico de Catalunya, La Razun. Як виявилось з аналізу матеріалів за 2008 – 2011 р., міжнародний контент всюди, за винятком газети La Razun, виявився вище 50%. Зокрема, в El Pans 55% інформації належало до міжнародної інформаційної секції на другому місці – іспанська інформація – 17%. Потім за частотою згадування йшли думки, суспільство, культура і т.д. У El Mundo спостерігається схожий розподіл. А ось Барселонська La Vanguardia більше увагу звертала на економіку (7%) і культуру (11%) за рахунок іспанської тематики.

Якщо ж розглядати тематику найбільш консервативних мадридських видань (ABC та La Razun), то навіть питання релігії вони презентують по-різному. У пер-

шому вони складають 1%, в а в іншому – 3%. У цих же двох газетах міститься значно більше інформації про мусульманський світ в секції культури, ніж у двох національних газетах *El Pans* та *El Mundo*.

Але відмічається, що у газеті *ABC* образ мусульман найбільш негативний, а от у *El Pans* – найбільш позитивний. У *El Periódico de Catalunya*, *La Vanguardia* і *La Razón* переважає нейтральна подача матеріалу, хоча в *La Razón* менше позитиву.

Відтак можна зробити висновок про диференціацію засобів масової інформації доволі висока. Але очевидно, що ядро репрезентації складає дискурсивна інтерпретація яка є незворотною. При цьому ідеологічна репрезентація є одним з найбільш загальних дискурсів, особливо коли розгляду підлягають релігійні, етнічні питання та політичні проблеми стосовно арабо-мусульманського світу.

Подальші дослідження передбачається здійснити у напрямках пошуку основних дискурсів європейських та арабських мас-медіа стосовно найбільш важливих та резонансних подій в країнах Близького Сходу.

1. *Kibble D.* The Attacks of 9/11: Evidence of a Clash of Religions? / *D.Kibble* // Parameters. – 2002. – Vol. XXXII. – № 3. – P. 35. 2. *Rosenau J.* Along the domestic-foreign frontier: exploring governance in a turbulent world / *Rosenau J.* – Cambridge; New York.: Cambridge University Press, 1997. – 467 pp. 3. *Navarro L.* Islamophobia and Sexism: Muslim Women in the Western Mass Media / *Laura Navarro* // *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge* – Fall 2010. – Vol. VIII (2). – P. 95–114. 4. *Madrid train bombings of 2004* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1279086/Madrid-train-bombings-of-2004> 5. *Ameli S.R.* The British Muslims' Expectations of the Government / *Saied R. Ameli, Syed Mohammed Marandi, Sameera Ahmed, Seyfeddin Kara, and Arzu Merali* – Islamic Human Rights Commission, Wembley, 2007. – P. 12. 6. *История Европы* / Норман Дэвис; пер. с англ. Т.Б. Менской. – М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. – С. 53.[1] с: ил., 32 л. ил. 7. *Vicente M.* The Image of the Arab and Muslim World on the Spanish Media / *Miguel Vicente, Miguel Otero, Pablo López, Miguel Pardo.* – Centro de Investigación en Comunicación y Análisis de Medios (CICAM), Fundación Tres Culturas del Mediterráneo. 2009. – P. 9. 8. Там само. – P. 11. 9. *Madariaga M.* Árabes y españoles: complicidades y celos mutuos' / *M. Madariaga* // *Revista Internacional de Sociología* – 1988 – № 4. – P. 509-520. 10. *Van Dijk T.* Racismo. Prensa e Islam / *T. Van Dijk* // *Derechos Humanos.* – 2009 – № 5. – P. 17-20. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oberaxe.es/files/datos/48d224c7f3562/Racismo,%20prensa%20e%20Islam%20articulo%20Van%20Dik%20agosto%202008.pdf> 11. *Munoz M.G.* Percepciones sobre la inmigración de origen musulmán / *M.G. Munoz* – Congreso Mundial sobre Movimientos Humanos e Inmigración, Forum Barcelona 2004, Barcelona, Septiembre. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iemed.org/mhicongress/diales/tots/papers/gemamartin.pdf>